

اثر الحاق یا عدم الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی بر بخش کشاورزی^۱

هادی سیدی^۲

مقدمه

جهان پس از پایان گرفتن جنگ سرد با تحولات مهمی روبرو شده است، که یکی از مهمترین آنها تغییر محیط بین‌المللی تجارت است. بخش اعظم این تغییر حاصل تقویت موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت است که در طی مذاکرات دور اروگوئه صورت گرفت، و همچنین پیوستن کشورهای جدید به این سازمان^۳ است.

در همین راستا بحث در خصوص تأثیر موافقتنامه دور اروگوئه بر اقتصاد داخلی کشورها از اهمیت زیادی برخوردار است. اجرای این موافقتنامه علاوه بر تأثیر همه جانبه‌ای که در اقتصاد کشورهای عضو بجا می‌گذارد، کشورهای خارج از آن را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد، که یک دلیل آن حوزه شمول گسترده و موضوعات متنوع و اساسی آن است، و دلیل دیگر آن تغییرات مهمی است که در زمینه سیاست‌گذاری‌های داخلی کشورها در خصوص حمایت داخلی و رعایت حقوق مالکیت معنوی و تغییر سیاست‌های تجاری و سایر زمینه‌ها پدید می‌آورد. بنابراین با توجه به

-
۱. بخشی از این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد مؤلف در دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران، با عنوان «بررسی اثرات الحاق ایران به گات بر بخش کشاورزی» است که به راهنمایی دکتر اکبر کیمیجانی در سال ۱۳۷۴ انجام شده است.
 ۲. کارشناس ارشد مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی.
 ۳. عنوان موافقتنامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) براساس توافق دور اروگوئه به سازمان تجارت جهانی تبدیل شده است.

وضعیت عضویت یا عدم عضویت کشورها در سازمان جهانی تجارت، نوع و میزان تأثیر اجرای موافقتنامه دور اروگوئه در اقتصاد آنها متفاوت خواهد بود.

در این مقاله از یک تأثیر نامستقیم موافقتنامه کشاورزی دور اروگوئه بر بخش کشاورزی کشور در شرایط نبودن پیوستن به سازمان تجارت جهانی مورد بررسی قرار خواهد گرفت و از دیگر تأثیر الحاق احتمالی جمهوری اسلامی ایران به سازمان تجارت جهانی از حیث تعهدات لازم‌الاجرای موافقتنامه کشاورزی در چهار زمینه تعرفه‌ها و موانع غیرتعرفه‌ای، یارانه‌های صادراتی و حمایتی داخلی، بررسی خواهد شد.

تأثیر موافقتنامه کشاورزی دور اروگوئه در بخش کشاورزی ایران

از آنجا که درخواست پیوستن هنوز به‌طور رسمی از طرف ایران اعلام نشده است بنابراین در این جا آثار اجرای مقررات دور اروگوئه بر بخش کشاورزی کشور نخست در دو سناریو، شرایط فعلی (عدم الحاق) و شرایط الحاق مورد بحث قرار خواهد گرفت.

۱. آثار اجرای موافقتنامه کشاورزی دور اروگوئه بر اقتصاد ایران در شرایط عدم الحاق

۱. افزایش هزینه واردات محصولات کشاورزی

برطبق مطالعات انجام شده، پیش‌بینی می‌شود که با اجرای دور اروگوئه و در نتیجه کاهش حمایت‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی، قیمت جهانی محصولات کشاورزی افزایش می‌یابد. به عبارت دیگر، چون در شرایط فعلی کشورهای توسعه‌یافته و برخی کشورهای درحال توسعه محصولات کشاورزی را با قیمت‌های یارانه‌ای روانه بازارهای جهانی می‌کنند، قیمت این محصولات در سطحی پایینتر از قیمت واقعی قرار دارد. بنابراین با کاهش یارانه‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی که شامل کاهش مبالغ پولی پرداخت شده به صادرات محصولات کشاورزی از یک سو و کاهش حجم صادرات محصولات یارانه‌ای از سوی دیگر است، قیمت جهانی این

محصولات افزایش خواهد یافت^۱ علت این افزایش این است که با کاهش این یارانه، سودآوری تولید این محصولات پایین می آید و به کاهش حجم تولید می انجامد، و کاهش عرضه در شرایط ثبات مقدار تقاضا (یا حتی افزایش آن)، قیمت تعادلی را افزایش خواهد داد. گفتنی است که در جریان اجرای موافقتنامه کشاورزی حمایت‌های کلی داخلی سالانه در سطح جهانی از ۱۹۸ میلیارد دلار به ۱۶۲ میلیارد دلار کاهش خواهد یافت و یارانه صادرات از ۲۱/۲ میلیارد دلار به ۱۳/۸ میلیارد دلار خواهد رسید.^۲

براساس اطلاعات موجود با اجرای دور اروگوئه اغلب محصولات دچار افزایش قیمت شده و درصد تغییرات قیمت برخی محصولات تا ۱۸/۳ درصد نیز خواهد رسید. در مطالعات دیگر، میزان افزایش قیمت‌ها را خیلی بیشتر از پیش‌بینی‌های انجام شده در سایر مطالعات ارزیابی کرده‌اند. مثلاً عنوان شده که قیمت شیر در سال ۲۰۰۰ بیش از ۴۰ درصد نسبت به سالهای پایه افزایش خواهد یافت^۳. به هر حال با افزایش قیمت جهانی محصولات کشاورزی قیمت‌های وارداتی کشور برای برنج و گندم و محصولات لبنی و فراورده‌های حاصل از دانه‌های روغنی و شکر افزایش خواهد یافت. این افزایش قیمت هزینه‌های وارداتی کشور را در مقایسه با وضعیت فعلی افزایش می‌دهد و بار مالی برای دولت ایجاد خواهد کرد. این تاثیر خواه ناخواه چه در شرایط الحاق و یا عدم الحاق پیش خواهد آمد. براساس محاسباتی که در زمینه افزایش هزینه واردات برنج انجام گرفته روشن شده که برای تأمین میزان فعلی واردات باید مبلغی در حدود ۱۶/۷ میلیون دلار بیش از مبلغ فعلی اختصاص داد. رقم مشابه برای گندم وارداتی ۲۵/۴ میلیون دلار است. بنابراین در شرایط افزایش قیمت‌های جهانی برای تأمین برنج و گندم وارداتی باید ۴۲/۱ میلیون دلار بیشتر از وضعیت فعلی هزینه شود.

۱. دولت آمریکا در سالهای ۱۹۸۲-۸۶ بطور متوسط ۴ میلیارد دلار به تولیدکنندگان گندم آن کشور پرداخته است، که ۲/۳ این مبلغ بصورت مستقیم و مابقی بصورت نامستقیم بوده است. اگر چنین مبالغ هنگفتی پرداخت نشود می‌تواند قیمت را افزایش دهد.

۲. امنیت غذایی و اجرای پیمان گات، وضع موجود، تصویر آینده.

دکتر سیدمحمد سعید نوری نائینی - فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال سوم شماره ۱۰
صفحه ۴۵ تابستان ۱۳۷۴.

۳. پیشین صفحه ۴۷.

۲. تغییر در قیمت‌های داخلی و پی‌آمدهای آن

افزایش قیمت‌های جهانی علاوه بر افزایش هزینه‌های دولت، قیمت‌های داخلی را هم تحت تاثیر قرار خواهد داد. البته شدت این تاثیر بستگی به سیاست‌های دولت در زمینه یارانه‌ها و واردات دولتی خواهد داشت. در صورتی که دولت نخواهد در قیمت داخلی محصولات مشابه افزایشی ایجاد شود به ناگزیر باید مخارج یارانه‌ای خود را در بودجه افزایش دهد. اما در صورتی که چنین قصدی نداشته باشد قیمت‌های داخلی در پی قیمت‌های جهانی افزایش می‌یابد و تاثیرات عمیقی در تخصیص منابع و میزان تولید و عرضه داخلی، نرخ خودکفایی، میزان صادرات، درآمد کشاورزان و رفاه مصرف‌کنندگان... بجا خواهد گذاشت. انتظار می‌رود که با افزایش قیمت داخلی برخی محصولات کشاورزی، تولید و عرضه آنها افزایش یابد و رفاه تولیدکنندگان بیشتر شده رفاه مصرف‌کنندگان کاهش پیدا کند. همچنین انتظار می‌رود که نرخ خودکفایی بالا رود و احتمالاً به صادرات برخی محصولات کشاورزی افزوده شود. البته برای تعیین میزان دقیق این تغییرات باید مطالعات خاص دیگری در این زمینه صورت پذیرد.

اما مطالعات کشورهای دیگر، حدود تغییر برخی از شاخص‌های فوق را به دست می‌دهد. بنابر یکی از این مطالعات، نرخ خودکفایی محصولات غذایی کشورهای در حال توسعه با افزایش قیمت جهانی، که نتیجه آزادسازی است، با افزایش روبه‌رو شده و همین امر در کشورهای OECD با کاهش مواجه خواهد شد.^۱

۳. انزوای تجاری کشور

علاوه بر اثرات ناشی از افزایش قیمت‌ها، عدم الحاق به سازمان تجارت جهانی منجر به انزوای تجاری کشور شده و مشکلاتی ایجاد خواهد کرد. با توجه به این که تقریباً تمام طرف‌های تجاری عمده ایران عضو سازمان تجارت جهانی اند و یا در شرف پیوستن به این سازمانند (مانند چین و روسیه). عدم عضویت ایران امکان افزایش دسترس به بازارهای صادراتی را محدود خواهد کرد، و حتی ممکن است در حفظ بازارهای فعلی هم مشکلاتی پدید آید چرا که

1. Agricultural Trade Liberalization (Implication for Developing Countries) Edited by IAN Goldin And Odin Knudsen, The World Bank, 1990, p. 65

کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی هم بدلیل منفعی که در تجارت متقابل بدست می آورند و هم بدلیل الزاماتی که در مبادلات بین اعضا وجود دارد، احتمالاً ترجیح خواهند داد که کالاهای مورد نیاز خود را از کشورهای عضو گات تهیه کنند تا بدین وسیله زمینه لازم برای صدور کالاهای خودشان به همان کشورها فراهم شود. از طرف دیگر تجارت با کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی، بدلیل هماهنگ بودن رژیم تجاری و مقررات صادرات و واردات از سهولت بیشتری برخوردار خواهد بود و این خود کشورهای عضو را بیش از پیش ترغیب می کند که کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی را بیشتر طرف مبادله تجاری خود قرار دهند. بنابراین در اصل انتظار می رود که مقاومت بازارهای کشورهای عضو در برابر ورود ایران به این بازارها افزایش یابد.

به هر حال عدم الحاق ایران باعث منزوی شدن ایران در صحنه های بین المللی شده و مانع برخورد فعال کشور با مقوله تجارت بین المللی خواهد شد. همچنین افزایش قیمت های جهانی تغییرات مهمی در بخش کشاورزی کشور در زمینه های تولید، منافع مصرف کنندگان و تولیدکنندگان، خودکفایی، هزینه های وارداتی و میزان صادرات ... ایجاد خواهد کرد.

۴. عدم الحاق و سیاست افزایش صادرات غیرنفتی

از ابتدای سال جاری (۱۳۷۵) در دستگاه های اجرایی کشور هدفگیری به سمت صادرات غیرنفتی به منظور قطع وابستگی به درآمدهای نفتی، صورت گرفته است و کارشناسان سرگرم تهیه طرح های لازم برای قطع وابستگی به نفت اند.

جهتگیری به سمت قطع وابستگی به نفت و کسب سالانه بیش از ۲۰ میلیارد دلار از طریق صادرات غیرنفتی تصمیمی راهبردی است و نباید انتظار داشت که بدون ورود فعالانه به بازارهای جهانی موفقیتی در این زمینه عاید شود. چرا که ورود فعال به بازارهای جهانی و موفقیت در آن، مستلزم آگاهی از قواعد این بازی و رعایت آنهاست. به نظر می رسد با عدم توجه به نقش سازمان تجارت جهانی بعنوان مهمترین ارگانی که قواعد حاکم بر بازار جهانی را رقم می زند و تکروری در عرصه تجارت جهانی در شرایط فعلی نمی توان به افزایش صادرات غیرنفتی امیدوار بود. در این مورد باید به تفاوت موجود در صادرات نفت و صادرات غیرنفتی

توجه داشت.

نفت ماده خامی است که غرب به آن وابسته است و به همین جهت فروش آن در بازار جهانی از قواعد خاصی پیروی می‌کند. اما برعکس در صادرات غیرنفتی این ما هستیم که متکی و وابسته به صادرات آنیم و بنابراین ناگزیر باید از قواعد خاص حاکم بر بازار پیروی کنیم. توجه نکردن به این قواعد در هرصه تجارت بین‌المللی به شدت با افزایش صادرات غیرنفتی در تعارض است.

ب. ارزیابی اثرالحاق ایران به سازمان تجارت جهانی بر بخش کشاورزی

همان‌گونه که اشاره شد الحاق ایران به سازمان تجارت جهانی تعهداتی را در زمینه تعرفه محصولات کشاورزی، حمایت‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی ایجاد خواهد کرد. نحوه و میزان دقیق این تعهدات فقط در جریان مذاکرات الحاق مشخص خواهد شد ولی با این حال می‌توان قبل از الحاق به سازمان تجارت جهانی میزان تعهدات و کم و کیف آنرا تا حدودی مشخص کرد و متناسب با میزان تعهدات، در اثرات الحاق به بررسی پرداخت. البته باید خاطر نشان کرد که اثرات ناشی از افزایش قیمت‌های جهانی محصولات کشاورزی (که در بخش ۴ الف) مورد بحث قرار گرفت) در شرایط الحاق به این سازمان کماکان به قوت خود باقی خواهد ماند.

چون موافقتنامه کشاورزی هم ناظر به سیاست‌های تجاری و هم سیاست‌های مربوط به حمایت‌های داخلی از بخش کشاورزی است، از این رو الحاق به سازمان تجارت جهانی از یک سو برای مسئولان کشور محدودیت جدی در اعمال سیاست‌های مغایر با مقررات این سازمان ایجاد می‌کند و از سوی دیگر آنها را به اعمال سیاست‌های خاصی، همچون کاهش میزان حمایت‌های داخلی، وامی دارد.

اکنون با تطبیق وضع فعلی بخش کشاورزی در هریک از حوزه‌های مورد بررسی یعنی تعرفه‌ها و موانع غیرتعرفه‌ای، حمایت‌های داخلی و یارانه‌های صادراتی) با مقررات و تعهدات درخواستی موافقتنامه کشاورزی، تغییرات سیاست‌گذارها روشن شده و تاثیر این تغییرات بر بخش کشاورزی بررسی خواهد شد.

خلاصه اصول موافقتنامه کشاورزی شامل تعهدات مشخص کشورها در زمینه

اثر الحاق یا عدم الحاق ایران به

محصولات کشاورزی در جدول شماره ۱ آمده است.

اکنون بر اساس این اصول، تعهدات ایران در بخش کشاورزی مشخص شده و تاثیر آن مورد بررسی قرار می‌گیرد

۱. تعرفه‌ها و موانع غیر تعرفه‌ای

مطابق اطلاعات جدول ۱ موانع غیر تعرفه‌ای باید در ابتدای الحاق به گات به معادل‌های تعرفه‌ای تبدیل شوند و تعرفه‌ها نیز به نوبه خود در طول دوره اجرا در کشورهای در حال توسعه

جدول ۱. اصول مورد توافق در خصوص محصولات کشاورزی در موافقتنامه کشاورزی دور اروگوئه

دوره پایه	حداکثر مهلت اجراء در کشورها		توافق در مورد کشورهای		شرح
	در حال توسعه	توسعه یافته	در حال توسعه	توسعه یافته	
—	در ابتدای دوره	در ابتدای دوره	حذف کامل و تبدیل به تعرفه	حذف کامل و تبدیل به تعرفه	حذف موانع غیر تعرفه‌ای و تبدیل آن به تعرفه
۸۸-۸۶	۱۰ سال	۶ سال	٪۲۴	٪۳۶	کاهش تعرفه‌ها
۸۸-۸۶	//	//	٪۱۳/۳	٪۲۰	کاهش حمایت داخلی
۹۰-۸۶	//	//	٪۲۴	٪۳۶	کاهش مخارج
	//	//	٪۲۴	٪۳۶	بودجه‌ای
	//	//	٪۱۲	٪۲۱	کاهش مقادیر صادرات
	//	//	٪۱۲	٪۲۱	کاهش مقادیر صادرات بارانه‌ای

مأخذ: برگرفته از متن موافقتنامه کشاورزی دور اروگوئه

۲۴ درصد کاهش یابند.

در بررسی وضعیت تعرفه‌های محصولات کشاورزی مشمول موافقتنامه کشاورزی مشخص شد که کلیه محصولات کشاورزی دارای موانع غیرتعرفه‌ای بوده‌اند. مطابق قانون مقررات صادرات و واردات و آئین‌نامه اجرایی آن ورود همه محصولات کشاورزی مستلزم اخذ یک تا چند مجوز از وزارتخانه‌های مختلف بوده است. علاوه بر مجوزهای وارداتی، موانع غیرتعرفه‌ای دیگری نیز برای برخی از محصولات وجود داشته است.

همچنین بررسی متوسط تعرفه‌های گمرکی در سالهای ۱۹۸۶ - ۸۸ که از حیث مقررات گات در خصوص تعرفه‌ها سال پایه محسوب می‌شوند نشان می‌دهد که متوسط نرخ تعرفه‌ها در این سه سال به طور دقیق ۱۰۰ درصد بوده است. دامنه تعرفه‌ها از ۵ درصد تا ۴۰۰ درصد برای محصولات مختلف در نوسان بوده است.

بنابراین در هنگام الحاق به سازمان تجارت جهانی باید موانع غیرتعرفه‌ای برابر ضوابط و مقررات این سازمان^۱ تبدیل به معادلهای تعرفه‌ای شده و این باعث می‌شود که متوسط نرخ تعرفه‌ها افزایش پیدا کند. در این صورت مسلماً متوسط نرخهای تعرفه مبنای محصولات کشاورزی ایران به بیش از ۱۰۰ درصد افزایش خواهد یافت. نرخ مبنای فوق باید تا پایان سال ۲۰۰۴ به میزان ۲۴ درصد کاهش یابد. حال اگر موانع غیرتعرفه‌ای را ملحوظ نکنیم و متوسط تعرفه‌ها را ۱۰۰ درصد بگیریم در پایان سال ۲۰۰۴ متوسط تعرفه‌های بخش کشاورزی نباید بیشتر از ۷۶ درصد باشد.

از طرف دیگر مطالعه تعرفه‌های محصولات کشاورزی در سال ۱۳۷۴ نشان می‌دهد که دولت در راستای سیاستهای آزادسازی در برنامه اول، نرخ تعرفه‌های محصولات کشاورزی را کاهش داد، (بعد از سالهای ۱۹۸۶ - ۸۸) و اکنون متوسط نرخ تعرفه‌ها حدود ۲۵ درصد است. بنابراین در چنین شرایطی در واقع کشور ما بدون الحاق به گات، تعرفه‌های خود را ۵۰ درصد کاهش داده است که این بیش از میزانی است که موافقتنامه کشاورزی اعضای خود را ملزم به آن کرده است. پس طبقاً مطابق مقررات گات با ورود به سازمان تجارت جهانی نه تنها نیازی به

۱. جزئیات دستور کار تبدیل موانع غیرتعرفه‌ای به تعرفه در متن موافقتنامه به صراحت وجود ندارد، بنابراین با اطلاعات موجود نمی‌توان میزان افزایش متوسط تعرفه‌ها را مشخص کرد.

اثر الحاق یا عدم الحاق ایران به

کاهش تعرفه‌های خود ندارد، بلکه می‌تواند قبل از ورود به این سازمان تعرفه‌های خود را در حد قابل توجهی (به میزان ۴۰۰ درصد) نیز افزایش دهد. بنابراین تمهیدی در این مورد برای کشور ما ایجاد نخواهد شد و بدیهی است که آثار اقتصادی خاصی نیز در بخش کشاورزی رخ نخواهد داد. البته این امر مستلزم حصول توافق بین ایران بعنوان متقاضی الحاق به سازمان تجارت جهانی و کشورهای عضو است.

البته نباید موضوع موانع غیر تعرفه‌ای را فراموش کرد. بنابر اطلاعات جدول شماره ۲، همه محصولات وارداتی به نحوی درگیر موانع غیر تعرفه‌ای (اخذ مجوز ورود) بوده‌اند. همچنین برای صادرات کلیه محصولات کشاورزی نیز باید مجوز صدور ارائه شود. غیر از اخذ مجوز، سایر موانع غیر تعرفه‌ای نظیر اعمال شرایط خاص، از حیث نوع بسته‌بندی محصول (مثلاً در برخی محصولات واردات با بسته‌بندی کمتر از ۲۰ کیلوگرم ممنوع است)، از نظر سازمان واردکننده (واردات برخی محصولات فقط از طریق سازمانهای خاصی می‌تواند صورت گیرد)، از نظر انگیزه واردات و محل مصرف آن (برخی محصولات را فقط برای مصارف صنعتی می‌توان وارد کرد) نیز رواج دارد. با اجرای تعهدات دور آروگونه این موانع بکلی برچیده شده به معادلهای تعرفه‌ای تبدیل خواهند شد.

جدول ۲. موانع غیر تعرفه‌ای واردات محصولات کشاورزی

تعداد کل کالا	تعداد کالاهای مجاز	کالاهای وارداتی مجاز مشروط به اخذ مجوز از						کالاهای ممنوع		شرح سال
		سه وزارتخانه		دو وزارتخانه		یک وزارتخانه		تعداد	درصد	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد			
۵۰۸	۰	۲	۱۰	۲۳/۶	۱۲۰	۱۱/۶	۵۹	۶۲/۸	۳۱۹	۱۳۶۵
۵۰۸	۰	۲	۱۰	۲۳/۶	۱۲۰	۱۱/۶	۵۹	۶۲/۸	۳۱۹	۱۳۶۶
۵۰۸	۰	۱/۲	۶	۲۳	۱۱۷	۱۳/۲	۹۷	۶۲/۶	۳۱۸	۱۳۶۷
۵۰۸	۰	۰/۲	۱	۳۲/۷	۱۶۶	۲۵/۶	۱۳۰	۴۱/۵	۲۱۱	۱۳۷۴

مأخذ: قانون مقررات صادرات و واردات، سالهای ۶۵ - ۶۷ و ۶۴

صرف نظر از میزان افزایشی که در نتیجه تعرفه‌بندی در تعرفه‌های سالهای پایه بوجود خواهد آمد، حذف موانع غیر تعرفه‌ای نیز موجب کاهش شدید کنترل دولت بر تجارت خارجی محصولات کشاورزی خواهد شد. همانگونه که دیدیم، موانع غیر تعرفه‌ای از مجوزهای و ممنوعیت‌های وارداتی گرفته تا مجوزها و ضوابط خاص صادراتی، در مورد کلیه محصولات کشاورزی کشور رایج بوده است. البته توضیح این نکته لازم است که وجود مجوزهای مربوط به واردات یا صادرات برای همه محصولات در ایران به این معنی نیست که دولت از همه این مجوزها در جهت کنترل صادرات یا واردات استفاده موثر بعمل می‌آورد. بسیاری از مجوزها جنبه صوری داشته و غالباً وزارتخانه‌های اعطاکننده مجوز، در ابتدای سال با صدور اطلاعیه‌ای موافقت‌گلی خود را با واردات یا صادرات اغلب محصولات تحت پوشش خود اعلام می‌کنند و فقط ورود یا صدور تعداد کمی از کالاها را ممنوع یا مشروط به اخذ مجوز خاص اعلام می‌کنند. در واقع استفاده مؤثر از مجوزها بعنوان یک مانع تجاری فقط در مورد تعداد کمی از محصولات نظیر سیب‌زمینی، پیاز، پنبه، غلات ... رواج دارد.

در مورد محصولات اخیر حذف موانع غیرتعرفه‌ای می‌تواند مشکل‌آفرین باشد. اگر موانع غیرتعرفه‌ای از روی غلات برداشته شود گرایش به صادرات این محصولات پیدا خواهد شد، چرا که قیمت داخلی گندم از قیمت جهانی آن کمتر است.

در مورد محصولات دیگری مثل سیب‌زمینی و پیاز به تناسب مازاد عرضه یا تقاضای بازار داخلی امکان صادرات یا واردات ایجاد می‌شود و قیمت بازار داخلی این‌گونه محصولات به سمت ثبات حول قیمت جهانی گرایش پیدا می‌کند. بطور کلی برچیده شدن موانع غیرتعرفه‌ای از طریق تسهیل واردات و صادرات باعث رواج قیمت‌های جهانی در بازارهای داخلی خواهد شد، با در نظر گرفتن هزینه‌های حمل و بیمه و هزینه‌های و گمرکی.

۲- یارانه‌های صادراتی

سازمان تجارت جهانی بدلیل انحرافی که یارانه‌های صادراتی در امر تجارت عادلانه و متکی بر قابلیت‌های تولیدی ایجاد می‌کنند با استفاده از این‌گونه یارانه‌ها مخالفت کرده آن را مغایر با اصول آزادی تجاری می‌داند. به همین جهت کاهش یارانه‌ها در دستور کار این سازمان قرار

دارد. در موافقتنامه کشاورزی دور اروگونه کاهش یارانه‌های صادراتی تجلی پیدا کرده و تصمیماتی در این زمینه اتخاذ شده است. مطابق مفاد موافقتنامه کشاورزی یارانه‌های صادراتی دوره پایه ۱۹۸۶ - ۹۰ در طی دوره اجرا کاهش پیدا می‌کند. یارانه‌های صادراتی قیدشده در ماده ۹ موافقتنامه کشاورزی مشمول تعهدات کاهش خواهند بود. این یارانه‌ها عبارتند از:

- پرداختهای مستقیم دولت از جمله پرداختهای جنسی براساس عملکرد صادراتی.
- فروش یا واگذاری زیرقیمت خرید ذخیره‌ها غیرتجاری محصولات کشاورزی از سوی دولت به صادرکنندگان.
- پرداختهای مربوط به صادرات یک محصول کشاورزی که با اقدام دولت تأمین مالی می‌شود.
- کاهش هزینه‌های بازاریابی صادراتی و کرایه حمل و نقل داخلی و پرداخت یارانه به محصولات کشاورزی صادراتی.

باتوجه به آن چه گفته شد اکنون باید وضعیت یارانه‌های صادراتی کشور را در سالهای پایه ۱۹۸۶ - ۹۰ مشخص کرد تا بر پایه آن تعهدات کاهش مطابق موافقتنامه کشاورزی تعیین شود. از یاد نبریم که در مطالعه حاضر بجای سالهای پایه، وضعیت فعلی یارانه‌های صادراتی به دو دلیل مورد بحث قرار گرفته است. نخست این که به آمار و اطلاعات سالهای پایه ۱۹۸۶ - ۹۰ دسترس وجود ندارد و در این بررسی اطلاعات مستند و مستدلی بدست نیامد. دوم این که بدلیل تغییرات سیاستهای اقتصادی کشور پس از دوران جنگ، و روی آوردن سیاستگذاران به اتخاذ سیاستهای آزادسازی و خصوصی سازی، بسیاری از حمایت‌های بعمل آمده در طول سالهای بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، در سالهای اخیر کنار گذاشته شده و میزان دخالت دولت و یارانه‌های اعطایی آن کاهش پیدا کرده است. به این جهت غالباً یارانه‌های فعلی در مقایسه با سالهای جنگ کمتر است. بنابراین بررسی وضعیت فعلی یارانه‌ها می‌تواند مفیدتر بوده تصویر دقیق‌تری از وضع موجود ارائه دهد.

از بررسیهایی که درباره یارانه‌های صادراتی انجام گرفته روشن می‌شود که در ایران اقدامات مربوط به تقویت صادرات را نباید به سادگی یارانه‌های صادراتی دانست بلکه اینها تشویق‌های صادراتی‌اند، که می‌توان آنها را به سه عنوان، یعنی (۱) تشویق‌های به سیاستهای

ارزی، ۲) تشویق‌های سیاستهای بازرگانی، ۳) تشویق‌های سیاستهای حمایتی تقسیم کرد، که اکنون آنها را به اختصار بررسی می‌کنیم.

۱) تشویق‌های وابسته به سیاستهای ارزی

بدیهی است که مقررات ارزی بر وضعیت صادرات تأثیر می‌گذارد خواه این مقررات تعیین نرخ رسمی باشد و خواه برقراری نرخهای ترجیحی ارز، و یا مقررات سپردن پیمان ارزی و استفاده از ارزهای صادراتی به منظور واردات محصولات خاص و نظایر آن. مثلاً در اغلب دوره‌ها سپردن پیمان ارزی از سوی صادرکنندگان به منظور بازگرداندن و فروش ارز حاصل از صادرات به بانک مرکزی رایج بوده است. سپردن پیمان‌نامه ارزی در برخی موارد مانع و در مواردی دیگر مشوق صادرات بوده است. مواقعی که فروش ارز به نرخهای ترجیحی و شناور صورت می‌گرفت به نفع صادرکنندگان و تقویت صادرات بوده است. مثلاً در سال ۱۳۵۸ به موجب تصویب شورای انقلاب نرخ خرید ارزهای صادراتی حدود ۱۱ درصد بیش از نرخ رسمی آن تعیین شد. اما بعدها با افزایش نرخ ارز بازار آزاد، این تفاوت نرخ از بین رفت و اثر تشویقی آن خنثی شد.

در همین راستا مواقعی بود که لغو یا تخفیف در میزان تعهد ارزی در تشویق صادرات مفید واقع می‌شد چرا که نرخ ارز بازار آزاد بیش از نرخ ارز رسمی بود. مثلاً می‌توان امکان انجام واردات از محل ارزهای حاصل از صادرات را نمونه دیگری از اقدامات ارزی دانست. از آنجا که صادرکنندگان غالباً مجاز به استفاده از ارزهای صادراتی نبوده‌اند و باید آنها را در برابر پیمانهای ارزی به سیستم بانکی می‌فروختند، لذا وقتی دولت با واردات برخی محصولات از محل ارزهای صادراتی موافقت می‌کرد در واقع صادرکنندگان با کسب آزادی عمل بیشتر در صرف ارزهای صادراتی، سود بیشتری به دست آورده به صادرات بیشتر تشویق می‌شدند. مثلاً برابر آئین‌نامه اجرایی قانون مقررات صادرات و واردات، در سال ۱۳۷۴ واردات موز، با استفاده از ارز حاصل از صادرات سیب درختی مجاز اعلام شده است.

هیچیک از موارد پیش‌گفته یارانه صادراتی تلقی نمی‌شوند و آنها را در موافقتنامه کشاورزی یارانه صادراتی ندانسته‌اند، چرا که در کشورهای دیگر صادرکنندگان عموماً در

استفاده از ارز حاصل از صادرات آزادی عمل دارند در حالی که در ایران این حق از صادرکنندگان سلب شده آنان با اعطای مجدد حق استفاده محدود از ارز صادراتی، می‌توانند منافع بیشتری از صادرات بدست آورده به آن تشویق شوند. اما این اقدام را نمی‌توان در زمره یارانه‌های صادراتی طبقه‌بندی کرد.

۲) تشویق‌های وابسته به سیاست‌های بازرگانی

در برخی مواقع مطابق مصوبه‌های مربوط به سیاست‌های بازرگانی نسبت به رفع محدودیت صدور کالای خاصی اقدام شده و یا صادرات از پرداخت عوارض و مالیات و نظایر آن‌ها معاف می‌شود. در این صورت در واقع تشویقی در جهت افزایش صادرات صورت می‌گیرد. مثلاً بموجب ماده ۱۴ قانون مقررات صادرات و واردات (مصوب سال ۱۳۷۲) کلیه وجوه دریافتی گمرک و سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان از ورود کالایی که در فرایند تولید کالای صادراتی مصرف می‌شوند قابل استرداد است.^۱

علاوه بر این موارد حذف برخی سیاست‌های غلط و دست و پاگیر می‌تواند به نفع صادرکنندگان باشد. مثلاً در سال ۱۳۶۹، سقف مجاز صادراتی برای کلیه صادرکنندگان حذف شده و هر صادرکننده واجد شرایط امکان صدور هر مقدار از کالای صادراتی مجاز را پیدا کرد

۳) تشویق‌های وابسته به سیاست‌های حمایتی

علاوه بر سیاست‌های ارزی و سیاست‌های بازرگانی، برخی از اقدامات دیگر دولت در تشویق صادرات موثر است، نظیر معافیت مالیاتی، تخفیف در کرایه حمل، ارائه تسهیلات اعتباری.

یکی از مهمترین سیاست‌های حمایتی صادراتی معافیت مالیاتی از درآمد حاصل از صادرات است. بموجب قانون مالیات‌های مستقیم، درآمد حاصل از صادرات محصولات صنعتی ۱۰۰ درصد و درآمد حاصل از صادرات سایر اقلام و کالاها ۵۰ درصد از پرداخت مالیات معاف شده است.

۱. قانون مقررات صادرات و واردات سال ۱۳۷۲

مورد دیگر تخفیف در کرایه حمل و نقل داخلی و بین‌المللی کالاهای صادراتی است که از مدتها پیش وجود داشته است. در زمینه حمل میوه و تره‌بار از طریق هوایی و راه‌آهن و ناوگان حمل دریایی در سالهای قبل تخفیفهایی در نظر گرفته شده بود که هنوز هم برخی از آنها به منظور تشویق صادرات انجام می‌گیرد.

مطابق بند ۴ از ماده ۹ موافقتنامه کشاورزی، لزومی ندارد که کشورهای در حال توسعه عضو در زمینه یارانه‌های پرداخت شده به منظور کاهش هزینه‌های بازاریابی (از جمله هزینه‌های حمل و نقل بین‌المللی) و نیز کرایه حمل و نقل داخلی محموله‌های صادراتی، تعهداتی بعهده گیرند. در واقع این کشورها از چنین تعهداتی معاف شده‌اند.

در ایران اعطای اعتبارات بانکی برای رفع نیاز مالی صادرکنندگان صدور کالا نیز رایج است، که مطابق ماده ۱۰ موافقتنامه کشاورزی ظاهراً اعطای اعتبارات صادراتی بلامانع است ولی اعضا باید در تأمین اینگونه اعتبارات نظارت کنند.

به‌طور کلی می‌توان گفت که سیاستهای دولت در زمینه رونق صادرات کشور به‌طور عمده مشمول یارانه صادراتی، معنایی که در موافقتنامه کشاورزی عنوان شده، نبوده است و اغلب این سیاستها تشویقی بوده و در بسیاری از موارد مربوط به رفع موانعی چون حذف یا تخفیف در پیمان‌نامه‌های ارزی، وضع موانع قانونی و حذف مقررات دست و پاگیر از راه صادرکنندگان بوده است. ضمناً تخفیفهای داده شده به حمل کالاهای صادراتی نیز، هرچند که یارانه صادراتی محسوب می‌شوند، اما کشورهای در حال توسعه از کاهش چنین یارانه‌هایی معاف‌اند. بنابراین ایران در زمینه کاهش یارانه‌های صادراتی (در صورت الحاق به گات) مشمول تعهدات مشخصی نخواهد بود.

حمایتهای داخلی از بخش کشاورزی در ایران

حمایتهای مختلفی از بخش کشاورزی ایران صورت می‌گیرد که درباره آنها نظرات متفاوتی وجود دارد. اعلام قیمت تضمینی برای محصولات اصلی کشاورزی از مهمترین این‌گونه حمایتها محسوب می‌شود. همچنین ارائه دولتی نهاده‌های یارانه‌ای به قیمتی پایینتر از قیمت بازار به کشاورزان مصداق دیگری از حمایت داخلی از بخش کشاورزان به شمار می‌رود. علاوه بر آن از

جمله حمایت‌های رایج در بخش کشاورزی ایران می‌توان از موارد زیر یاد کرد. سرمایه‌گذاری مستقیم دولت در مهار و هدایت آبهای سطحی، پروژه‌های راهسازی در مناطق روستایی، حمایت‌های دولتی در مبارزه با آفات نباتی و بیماری‌های دامی، خدمات قرنطینه‌ای، اجرای پروژه‌های اصلاح مراتع، آموزش‌های عمومی و کمک به راه‌اندازی دوره‌های آموزشی خاص، ایجاد تسهیلات اعتباری در خرید ماشین‌آلات، ارائه خدمات ترویجی، کمک به تعاونی‌های روستایی، برنامه‌های حفاظت از منابع کشاورزی، خدمات امور تحقیقاتی از قبیل اصلاح نژاد دام و اصلاح بذر.

البته موافقتنامه کشاورزی دور اروگونه بسیاری از این‌گونه حمایتها را معاف از کاهش به‌شمار آورده است. غیر از حمایت‌های معافتی سایر حمایت‌های بعمل آمده از بخش کشاورزی به‌طور عمده حمایت از طریق قیمت تضمینی، حمایت از طریق اعطای یارانه به نهاده‌های کشاورزی، حمایت از طریق ارائه انرژی ارزان به بخش کشاورزی کشور را دربر می‌گیرد.

در ارزیابی این‌گونه حمایتها معمولاً چنین اظهار نظر می‌شود که دولت بیش از آن‌که منافع تولیدکنندگان بخش کشاورزی را مدنظر داشته باشد به فکر ارائه خواربار ارزان به مصرف‌کننده است. به همین دلیل قیمت‌های تضمینی را پایتتر از قیمت‌های جهانی تعیین کرده و موجب وارد آمدن خسارت به تولیدکنندگان می‌شود. این موضوع خصوصاً در شرایط ارزشیابی بیش از حد پول ملی تاثیری مضاعف دارد. مثلاً در شرایط نرخ ارز رسمی هر دلار معادل ۷۰ ریال دولت قیمت‌هایی را بعنوان قیمت تضمینی برای محصولات کشاورزی اعلام می‌کرد که ظاهراً با قیمت‌های جهانی برابر یا حتی از آن بالاتر بود. اما با توجه به نرخ ارز واقعی یا نرخ ارز بازار آزاد معلوم می‌شود که قیمت‌های تضمینی به مراتب پایتتر از قیمت جهانی است. بنابراین در چنین شرایطی دولت در واقع گندم داخلی را ارزاتر از گندم خارجی خریداری می‌کند. درحالی که اگر اساساً دولت در تجارت گندم و تولید داخلی آن دخالت نمی‌کرد قیمت گندم تولید داخلی افزایش یافته و به سطح قیمت جهانی می‌رسید و کشاورزان می‌توانستند از این تغییر سود ببرند اما در شرایط فعلی دولت با کنترل نرخ ارز و کنترل تجارت خارجی محصولات کشاورزی و همچنین کنترل قیمت داخلی آن در مواردی به ضرر کشاورزان عمل می‌کند.

خوشبختانه در محاسبات از طریق AMS حمایت واقعی مدنظر است و در صورتی که

قیمت تضمینی داخلی کمتر از قیمت جهانی باشد، نتیجه حاصل از فرمول AMS با علامت منفی ظاهر خواهد شد و این نشان می‌دهد که دولت با اعلام قیمت تضمینی به ضرر کشاورزان عمل کرده است.

اما با این وصف دولت نهاده‌های مختلف را با قیمتهای کمتری ارائه می‌دهد و از این محل یارانه واقعی به کشاورزان تعلق می‌گیرد.

در هر حال، بررسی میزان حمایت‌های داخلی در بخش کشاورزی کشور می‌تواند وضعیت محصولات تولیدی را از نظر آسیب‌پذیری در برابر الحاق به سازمان تجارت جهانی روشن کند. اگر میزان حمایت از یک محصول زیاد باشد، نشان می‌دهد که تولید فعلی این محصول تا حد زیادی وابسته به حمایت‌های دولتی است. در چنین شرایطی الحاق به سازمان تجارت جهانی و گردن نهادن به تعهدات کاهش می‌تواند تولید داخلی محصول را از جهات مختلف به خطر انداخته و ادامه وضعیت فعلی را دچار مشکلات اساسی سازد. برعکس در صورتی که محاسبات نشان می‌دهد که یارانه اعطایی به یک محصول، ناچیز و یا حتی منفی^۱ است. در این صورت نگرانی چندانی در مورد آینده تولید داخلی چنین محصولی در شرایط عمل به تعهدات کاهش‌ی پیش نمی‌آید.

بدین ترتیب، محاسبات میزان یارانه‌های پرداختی به محصولات کشاورزی می‌تواند شدت آسیب‌پذیری این محصولات را در برابر رقابت خارجی نشان دهد. اکنون به منظور نشان دادن کل حمایت از بخش کشاورزی کشور، به محاسبه AMS محصولات مختلف کشاورزی می‌پردازیم

رابطه اصلی برای محاسبه AMS از این قرار است:

$$AMS = (P_s - P_w) Q_s + VS$$

در رابطه فوق عبارت $(p_s - p_w)Q_s$ نشان‌دهنده حمایت قیمتی از محصول و VS، ارزش حمایت‌های دیگر مثل یارانه اعطایی به نهاده‌های تولیدی را نشان می‌دهد.

۱. یارانه منفی در صورتی است که دولت با پایین نگهداشتن قیمت محصولات در سطحی پایینتر از قیمت بین‌المللی، در واقع به زیان تولیدکنندگان عمل می‌کند. یارانه منفی در واقع به مفهوم اخذ مالیات از کشاورزان است.

حمایت قیمتی برابر بند ۸ پیوست ۳ موافقتنامه کشاورزی عبارت است از «تفاوت میان قیمت مرجع ثابت خارجی با قیمت تعیین شده ضریبدر مقدار تولیدی که قیمت تعیین شده برای آن انتخاب شده است.»

همچنین برابر بند ۹ پیوست ۳ موافقتنامه کشاورزی قیمت مرجع ثابت خارجی در یک کشور واردکننده خالص، متوسط قیمت واحد سیف خواهد بود. قبل از پرداختن به نتایج حاصل از محاسبات AMS، لازم است تذکرات ضروری در این مورد ارائه شود.

۱) محاسبات فعلی براساس سه نرخ جداگانه انجام شده است. علاوه بر نرخ ارز رسمی هر دلار برابر با ۱۷۵۰ ریال، از نرخ ارز هر دلار برابر با ۲۵۰۰ و ۳۰۰۰ ریال نیز جهت مقایسه نتایج و در نظر گرفتن نرخ ارز بازار آزاد استفاده شده است.

۲) محاسبات فقط برای ۱۰ محصول، یعنی گندم آبی و دیم، جو آبی و دیم برنج، نخود، ذرت، لویا، سیبزمینی و پیاز، بعنوان منتخبی از محصولات کشاورزی ایران صورت گرفته است.

۳) در مورد یارانه‌های نهاده‌های ارزان، یارانه کود اوره، کود فسفات، سموم دفع آفات نباتی و یارانه سوخت در محاسبات منظور شده است، چون معمولاً کشاورزان نمی‌توانند همه نهاده‌های مصرفی را به قیمت یارانه‌ای خریداری کنند و میزان دقیق آن هم مشخص نیست، تحت سه سناریوی مشخص عمل شده است. در سناریوی اول فرض شده که کشاورزان کلیه نهاده‌های مصرفی را از نهاده‌های یارانه‌ای تأمین می‌کنند. در سناریوی دوم فرض می‌شود ۶۰ درصد نهاده‌های مصرفی به قیمت یارانه ارائه شده ست. و در سناریوی سوم فرض شده ۴۰ درصد نهاده‌های مصرفی به قیمت یارانه‌ای ارائه می‌شود.

۴) مطابق بند ۴ از ماده ۶ موافقتنامه کشاورزی، در صورتی که میزان حمایت داخلی (AMS) از یک محصول کمتر از ۱۰ درصد ارزش کل آن محصول تولیدی در کشور باشد، این محصول مشمول کاهش حمایت داخلی نمی‌شود. همچنین در صورتی که مجموع میزان کلی حمایت از بخش کشاورزی یک کشور کمتر از ۱۰ درصد ارزش کل محصولات کشاورزی آن باشد. آن کشور از کاهش حمایت‌های داخلی (AMS) معاف خواهد شد.

اکنون به بررسی نتایج حاصل از محاسبات مربوط به حمایت داخلی از تک تک محصولات و از کل بخش کشاورزی می‌پردازیم. جدول شماره ۳ مجموع حمایت قیمتی و مجموع یارانه نهاده‌ها (کود اوره، فسفات، سوخت، سموم) را نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که بغیر از برنج با نرخ ارز ۱۷۵۰ ریال در بقیه موارد مجموع حمایت قیمتی با نرخ‌های ارز ملحوظ شده منفی بوده است. به این معنی است که قیمت تضمینی اعلام شده کمتر از قیمت وارداتی این محصول بوده است و در واقع دولت با دخالت در قیمت‌گذاری به همراه سایر عوامل نظیر فقدان آزادی تجارت خارجی ... باعث پایین نگهداشتن قیمت محصولات کشاورزی داخلی در مقایسه با قیمت‌های بین‌المللی این محصولات شده است. اطلاعات موجود در همین جدول (جدول ۲) ارقام مربوط به مجموع یارانه نهاده‌های کود اوره، کود فسفات، سموم دفع آفات نباتی و سوخت مصرفی در هریک از این محصولات را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در مورد پیاز، ذرت و جو، حمایت قیمتی وجود ندارد. علتش آن است که به رغم اعلام قیمت تضمینی، هیچگونه خریدی با این قیمت صورت نگرفته است بنابراین عملاً حمایت قیمتی از این محصولات نشده است.

جدول ۴ میزان کلی حمایت (AMS) هریک از محصولات در سناریوهای سه‌گانه را نشان می‌دهد. اطلاعات این جدول نشان می‌دهد که AMS گندم در هر سه سناریو منفی است، که به این معنی است که حمایت قیمتی منفی در گندم بقدری زیاد بوده است که توانسته کلیه حمایت‌های ناشی از یارانه نهاده‌ها را خنثی کند. در واقع قدر مطلق حمایت قیمتی (منفی) بیشتر از یارانه نهاده‌های این محصول بوده است. در مورد سایر محصولات میزان کلی حمایت (AMS) مثبت بوده است. البته صرفاً با مثبت بودن میزان کلی حمایت نمی‌توان قضاوتی نسبت به این محصولات انجام داد. باید دقیقاً درصد حمایت از این محصولات مشخص شود. برای این منظور باید نسبت AMS محصول بر کل ارزش تولید آن محاسبه شود، اگر این نسبت کمتر از ۱۰ درصد باشد میزان حمایت از آن محصول ناچیز نلمی شده مشمول تعهدات کاهش‌ی سازمان تجارت جهانی نمی‌شود. برای این منظور جدول ۵ ارزش کل محصولات تولیدی داخل کشور را بدست می‌دهد. با استفاده از اطلاعات جدول ۵ شرط معافیت از تعهدات کاهش‌ی در سناریوهای سه‌گانه و با نرخ ارزهای مختلف بدست می‌آید که این در جدول ۶ منعکس شده است. براساس اطلاعات

اثر الحاق یا عدم الحاق ایران به

این جدول در سناریوی اول غیر از سیب زمینی، نخود و گندم بقیه محصولات از حمایتی بیش از ۱۰ درصد برخوردار شده‌اند و مطابق مفاد موافقتنامه کشاورزی دور اروگوئه باید کاهش حمایت داخلی این محصولات در تمهیدات کاهش منظر شود. البته سناریوی اول با واقعیت تطبیق نمی‌کند چرا که میزان تحویل نهاده‌های یارانه‌ای دقیقاً برابر میزان مصرف نیست. و کشاورزان بخش اعظم نهاده‌های مورد نیاز را از بازار آزاد تهیه می‌کنند. در مورد محصولاتی مانند سیب زمینی و پیاز اساساً تحویل منظم نهاده‌های یارانه‌ای معمول نیست و اگر نهاده‌ای در اختیار کشاورزان قرار می‌گیرد بطور گهگاهی است و نظم خاصی ندارد. همچنین در بسیاری از مناطق برخی از نهاده‌ها بین خانوارهای روستایی به صورت علی‌السویه توزیع می‌شود مثلاً در طول

جدول ۳. مجموع حمایت قیمتی و مجموع یارانه نهاده‌ها

مجموع یارانه نهاده‌ها در نرخ ارز هر دلار ... ریال			مجموع حمایت قیمتی با نرخ ارز هر دلار ... ریال			نوع محصولات / شرح
۳۰۰۰	۲۵۰۰	۱۷۵۰	۳۰۰۰	۲۵۰۰	۱۷۵۰	
۱۱۷۳۹۹۳	۹۴۷۷۸۲	۶۱۳۱۱۴	-۱۲۵۰۷۳۰	۱۰۱۳۹۵۱	-۳۵۸۷۸۲	گندم (آبی و دیم)
۲۸۰۲۳۴	۲۳۴۰۳۴	۱۵۶۷۹۲	-	-	-	جو (آبی و دیم)
۲۳۹۵۲۷	۱۹۱۳۳۰	۱۱۹۷۲۷	-۶۱۱/۸۴	-۲۵۵/۷۳	-۲۸۲/۰۲۰	برنج
۱۰۲۲۳	۸۱۵۱	۵۰۴۱	-۷۱۵/۲۹۳	-۵۲۸/۶۵۶	-۲۴۹/۱۴۷	نخود
۴۰۰۲۶	۳۲۵۸۲	۲۱۵۲۵	-	-	-	ذرت
۳۲۵۴۱	۲۶۰۳۸	۱۶۴۳۱	-۷۷۸۰/۲۳	-۵۶۱۳/۷	-۲۳۵۹/۱	لوبیا
۱۲۲۹۴۸	۱۰۱۱۱۷	۶۵۸۲۵	-۵۳۱۵۶/۳۷	-۳۸۶۳۲/۷۷	-۱۶۸۴۷/۳۷	سیب زمینی
۴۹۸۷۲	۴۰۳۲۴	۲۶۱۳۰	-	-	-	پیاز

V_s

$(P_s - P_w) Q$

سال به هر خانواده روستایی دو کیسه کود شیمیایی تحویل داده می‌شود. تحویل ۱۰۰ درصد نهاده‌های مصرفی به کشاورزان با قیمت‌های یارانه‌ای موردی است که فقط ممکن است در کشورهای سوسیالیستی سابق تحقق یافته باشد. در ایران نه تنها چنین وضعیتی وجود ندارد بلکه

برای برخی از محصولات بطور کلی نهاده‌ای تحویل داده نمی‌شود. بنابراین اطلاعات مربوط به سناریوی اول در واقع حدی افراطی داشته و در عمل صادق نیست و ارقام بدست آمده نیز قابل اعتماد نیستند. در سناریوهای دوم و سوم، که احتمال انطباق آنها با واقعیت بیشتر است، شرط معافیت صدق می‌کند.

در سناریوی دوم غیر از جو، ذرت و پیاز، شرط معافیت برای سایر محصولات صادق است. در سناریوی سوم فقط ذرت از حمایتی بیشتر از حد آستانه‌ای برخوردار است و بنابراین مشمول معافیت از تعهدات کاهش نمی‌شود و سایر حمایت‌های کلی از بخش کشاورزی که قابل اطلاق به محصولات خاص نیست بدست می‌آید. از این رو با جمع AMS تک تک محصولات معاف نشده سناریوهای دوم و سوم، جدول ۷ بدست می‌آید.

جدول ۷. مجموع میزان کلی حمایت از محصولات مختلف (جمع AMS هر یک از محصولات) به میلیون ریال

شرح	نرخ ارز	۱۷۵۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰
مطابق سناریوی دوم (جو، ذرت، پیاز)	۱۲۲۶۶۸	۱۸۴۱۶۳	۲۲۲۰۷۸	
مطابق سناریوی سوم (ذرت)	۸۶۱۰	۱۳۰۳۲	۱۶۰۱۰	

در سایر حمایت‌های کلی از بخش کشاورزی که قابل اطلاق به محصول خاصی نیست یارانه تنها مصداق موجود، ارائه شده به برق مصرفی در بخش کشاورزی بوده است. در این مورد محاسبات نشان می‌دهد که در سال ۷۲ برای هر کیلو وات ساعت برق مصرفی در بخش کشاورزی ۳۸/۸۱ ریال یارانه تعلق گرفته که با ضرب این رقم در کل برق مصرفی بخش کشاورزی در سال ۱۳۷۲، رقم ۱۵۶۱۴۵ میلیون ریال بدست می‌آید. جمع این رقم با اعداد جدول ۷ کل حمایت داخلی از بخش کشاورزی بدست می‌آید که در جدول زیر آمده است.

جدول ۴.

جدول ۴. میزان کمی حمایت (AMS) به تکنیک محصولات مختلف در ستاره‌های سه گانه (۱۳۷۲)

میلیون ریال

نوع محصولات/انواع	میزان کلی حمایت AMS در ستاره‌های شماره ۱			میزان کلی حمایت AMS در ستاره‌های شماره ۲			میزان کلی حمایت AMS در ستاره‌های شماره ۳		
	۱۷۰۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰	۱۷۰۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰	۱۷۰۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰
گندم (کمی در نیم)	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲	۲۵۱۱۲۲
جو (کمی در نیم)	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲	۱۵۷۷۸۲
پنبه	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹	۱۲۰۰۰۰۹
پنبه	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱	۲۷۹۱
ذرت	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵	۲۱۵۲۵
لوبیا	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲	۱۲۰۰۳۲
سبزیجات	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵	۲۳۳۸۵
پنیر	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰	۲۵۱۲۰

اثر الحاق یا عدم الحاق ایران به

جدول ۵.

جدول ۵. ارزش کل محصولات تولیدی داخلی کشور در سال ۱۳۷۲

نوع محصولات / شرح	میزان تولید کل کشور	قیمت مرجع خارجی	ارزش کل محصولات تولیدی در سال ۱۳۷۲	
			میلیون ریال	نرخ ارز دلار برابر... ریال
گندم (آبی و دیم)	در سال ۱۳۷۲ (تن)	دلار برای هر کیلوگرم	۱۷۵۰	۳۰۰۰
جو (آبی و دیم)	۱۰۳۳۳۳۱	۰/۱۶۸	۲۱۰	۲۱۰
برنج	۳۰۵۸۱۰۵	۰/۱۶۹	۲۱۲	۲۸۷
نخود	۲۱۸۰۷۶۸	۰/۳۰۰	۵۲۵	۹۰۰
ذرت	۲۵۶۶۵	۰/۶۱۷	۷۲۹	۱۰۲۲
لوبیا	۱۶۵۰۰۰(۱)	۰/۱۵۱	۲۷۸	۲۷۷
سبزیجات	۱۵۲۱۶۱	۰/۴۵۰	۷۸۷	۱۱۲۵
پنیر	۳۲۱۱۹۶۵	۰/۱۰۰	۱۷۵	۲۰۰
	۹۵۷۳۰۳	۰/۰۸	۱۲۰	۲۲۰

(۱) میزان تولید ذرت در سال ۱۳۷۱ برابر است با چهار تا آخرین آمار موجود میسر. آمار میزان تولید ذرت در سال ۱۳۶۷ استفاده شد.

جدول 6.

جدول 6. بررسی شرط معادلت از تجهیزات کاهشی در ستارچه‌های سه گانه و پانچ اوزنهای مختلف (۱۳۷۲)

درجه	بررسی شرط معادلت از تجهیزات کاهشی			بررسی شرط معادلت از تجهیزات کاهشی			بررسی شرط معادلت از تجهیزات کاهشی			بررسی شرط معادلت از تجهیزات کاهشی			نوع محمولات / شرح	
	در ستارچه‌های سه گانه	در ستارچه‌های پانچ	در ستارچه‌های شش گانه	در ستارچه‌های سه گانه	در ستارچه‌های پانچ	در ستارچه‌های شش گانه	در ستارچه‌های سه گانه	در ستارچه‌های پانچ	در ستارچه‌های شش گانه	در ستارچه‌های سه گانه	در ستارچه‌های پانچ	در ستارچه‌های شش گانه		
۳۰۰۰	۱۸-	۱۴-	۱۷۵۰	۳۰۰۰	-۱۲/۷	۱۲	۳۰۰۰	-۵/۱	-۱/۳	۱۷۵۰	۲۱	۱۷۵۰	۱۹	گندم (مردانه)
۹/۴	۹/۵	۹/۱	۹/۱	۱۲	۱۲	۱۲	۲۳/۶	۲۳	۱۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۲	جو (مردانه)
۷/۶	۷/۴	۴	۴	۶/۹	۶/۶	۶/۶	۱۱/۶	۱۱/۱	۶	۱۱/۱	۱۱/۱	۱۱/۱	۱۰/۲	برنج
۰/۹	۰/۸	۰/۸	۰/۸	۱/۴	۱/۴	۱/۴	۷/۵	۷/۴	۱/۲	۷/۴	۷/۴	۷/۴	۷/۲	نیمه
۲۰	۱۹	۱۸	۱۸	۳۰	۲۹	۲۹	۵۰	۴۹	۲۸	۴۹	۴۹	۴۹	۴۶	ذرت
-۰/۳	۷/۷	۳/۴	۳/۴	۵/۶	۵/۶	۵/۶	۱۱/۸	۱۱/۷	۴/۱	۱۱/۷	۱۱/۷	۱۱/۷	۱۱/۶	لوبیا
-۰/۳	۱/۲	۱/۶	۱/۶	۷/۲	۷/۲	۷/۲	۷/۴	۷/۷	۴	۷/۷	۷/۷	۷/۷	۷/۶	سبزیجات
۸/۶	۸/۴	۷/۷	۷/۷	۱۳/۰	۱۱/۶	۱۱/۶	۲۱	۲۱	۱۱	۲۱	۲۱	۲۱	۱۹	پنیر

۱. شرط معادلت از تجهیزات کاهشی عبارت است از: $100 \leq \frac{100}{100} \leq 100$ از نشی کل محموله برپشته A
میزان کلی سلامت از محموله A

جدول ۸. کل حمایت از بخش کشاورزی

شرح	نرخ ارز	۱۷۵۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰
سناریوی دوم		۲۷۸۸۱۳	۳۴۰۳۰۸	۳۷۸۲۲۳
سناریوی سوم		۱۶۴۷۵۵	۱۶۹۱۷۷	۱۷۲۱۵۵

حال برای این که بدانیم آیا بخش کشاورزی کشور مطابق شرط زیر

$$\frac{\text{کل حمایت از بخش کشاورزی}}{\text{ارزش کل محصولات تولیدی بخش کشاورزی}} \times 100 \leq 10\%$$

از تعهدات کاهشی معاف است یا نه، باید ارزش کل تولیدات بخش کشاورزی را در قیمت‌های جهانی داشته باشیم و چون این رقم در دست نیست و بدست آوردن آن مشکل است در رابطه فوق ما فقط ارزش کل محصولات دهگانه‌ای را که در محاسبات AMS وارد کرده‌ایم بعنوان مخرج کسر فوق فرض کرده و شرط فوق را بدست می‌آوریم. چنانچه شرط معافیت با ارزش کل محصولات دهگانه فوق برقرار شود به طریق اولی وقتی که ارزش کل محصولات تولیدی در مخرج کسر گذاشته شود شرط با قوت بیشتری برقرار می‌شود. نتیجه محاسبه شرط معافیت فوق در جدول ۹ آمده است.

جدول ۹. شرط فعالیت کل حمایت از بخش کشاورزی

شرح	درصد کل حمایت از بخش کشاورزی بر ارزش کل محصولات دهگانه		
سناریوها	۱۷۵۰	۲۵۰۰	۳۰۰۰
سناریو دوم	۴/۵٪	۳/۸٪	۳/۶٪
سناریو سوم	۲/۶٪	۱/۹٪	۱/۶٪

بنابر اطلاعات جدول ۹، مجموع حمایت داخلی از بخش کشاورزی بقدری ناچیز است که شرط معافیت از تعهدات کاهشی فقط با استفاده از ارزش کل تولید ۱۰ محصول کشاورزی، میزان حمایت از بخش کشاورزی کمتر از ۱۰ درصد شده و بنابراین بخش کشاورزی کشور از اِعمال

هرگونه تعهدات گاهشی از حمایت داخلی معاف است و می‌توان در شرایط الحاق به سازمان تجارت جهانی نیز همانند سابق حمایت‌های داخلی از بخش کشاورزی را ادامه داده و همچون پیش یارانه‌ها و حمایت از طریق قیمت تضمینی را برقرار و حفظ کرد.

پس چون، مطابق محاسبات موجود، گاهشی در حمایت‌های داخلی صورت نمی‌گیرد از این رو بحث از آثار ناشی از عمل به تعهدات گاهشی در زمینه حمایت داخلی نیز مورد نخواهد داشت.

نتیجه‌گیری

ایران یا به سازمان تجارت جهانی می‌پیوندد یا از پیوستن به آن خودداری می‌کند، که در هر دو حال اثرات ناشی از اجرای موافقتنامه دور اروگوئه دامنگیرش خواهد شد. اگر نپیوندد، اثرات مختلفی نظیر افزایش سطح قیمت‌های جهانی محصولات کشاورزی و انعکاس آن در داخل و اثر آن در هزینه واردات و پیامدهای آن احتساب‌ناپذیر خواهد بود. علاوه بر این در مقاله حاضر تعهدات ایران در شرایط الحاق نیز مورد بررسی قرار گرفته مشخص شد که تعهدات چندانی متوجه ایران نخواهد بود. با این همه ذکر نکات کلی زیر در زمینه اثرات پیوستن به سازمان تجارت جهانی بر بخش کشاورزی لازم به نظر می‌رسد.

۱. با الحاق به سازمان تجارت جهانی، سیاست‌های تجاری کشور تثبیت خواهد شد و به خلاف تغییرات پی‌درپی این سیاست‌ها خواه ناخواه متوقف خواهد شد. بدین ترتیب آزادی دولت در تغییر سیاست‌های تجاری محدود می‌شود و ثبات سیاست‌های تجاری می‌تواند برنامه‌های صادراتی و وارداتی را پیشاپیش پیش‌بینی کرده راه را برای نقش‌آفرینی عوامل اقتصادی و مزیت‌های نسبی که در شرایط تغییرات پی‌درپی سیاست‌ها امکان عمل پیدا نمی‌کردند، باز کند.
۲. با حذف موانع غیر تعرفه‌ای، کنترل دولت در تجارت خارجی محصولات کشاورزی جای خود را به کنترل عوامل اقتصادی خواهد داد، یعنی عواملی چون قیمت‌های داخلی و خارجی محصولات کشاورزی، هزینه‌های حمل و نرخهای تعرفه و سلیقه مصرف‌کنندگان و وضعیت بازارهای داخلی و خارجی. درحالی که تاکنون سیاست‌های دولت می‌توانست همه

عوامل قبلی را خنثی کرده وضعیت صادرات یا واردات را رقم بزنند. ولی در شرایط الحاق، ورود و صدور این‌گونه محصولات فقط تابع عوامل اقتصادی عرضه و تقاضا و قیمت‌های داخلی و خارجی خواهد بود. بدین ترتیب کشاورزی کشور با بازارهای بین‌المللی ارتباط نزدیکی پیدا خواهد کرد. همین عامل باعث می‌شود شکاف بین قیمت‌های داخلی و قیمت‌های جهانی کاهش یابد، و با توجه به این که اکنون اغلب محصولات کشاورزی با نرخ ارز بازار آزاد در بازارهای داخلی قیمتی به مراتب پایینتر از قیمت‌های جهانی دارند، انتظار می‌رود با الحاق به سازمان تجارت جهانی قیمت‌های داخلی افزایش نیز یابد. افزایش قیمت‌های داخلی محصولات کشاورزی باعث بهتر شدن وضع تولیدکنندگان محصولات کشاورزی شده و رفاه مصرف‌کنندگان را کاهش خواهد داد. البته با افزایش قیمت‌های داخلی و سودآوری بیشتر عملیات کشاورزی، پیامدهای دیگری همچون استفاده بیشتر از ماشین‌آلات کشاورزی نظیر تراکتور و کمباین و سایر نهاده‌های فنی و مکانیکی در مراحل مختلف کاشت، داشت و برداشت را در پی خواهد داشت. افزایش قیمت‌های داخلی احتمالاً در تأمین مواد غذایی مشکلاتی بوجود خواهد آورد. مگر این که دولت همچنان به ارائه یارانه مصرفی ادامه داده آنرا دائماً با افزایش قیمت‌ها افزایش دهد. و اگر دولت با دادن یارانه این مشکل را از میان بردارد فشار بر بودجه دولت افزایش می‌یابد.

۳. انتظار می‌رود با الحاق به سازمان تجارت جهانی ترکیب تولید محصولات کشاورزی داخلی تغییر کند. به عبارت روشنتر، چنان که قبلاً هم اشاره کردیم، شکاف میان قیمت‌های داخلی و قیمت‌های خارجی کاهش خواهد یافت و چون این شکاف قیمت در شرایط کنونی برای همه محصولات یکسان نیست پس کاهش شکاف قیمت داخلی و قیمت خارجی برای همه محصولات یکسان نخواهد بود.

بدین ترتیب تفاوت در نسبت‌های افزایش قیمت محصولات کشاورزی سبب ایجاد تفاوت در سطح سودآوری محصولات داخلی شده قطعاً در ترکیب تولید و سطح زیرکشت محصولات تأثیر خواهد گذاشت. تعیین نوع محصولاتی که در تولید با سهم بیشتری روبه‌رو خواهند شد منوط به بررسی‌های بیشتری است.

۴. باتوجه به این که طرف‌های عمده تجاری ایران اعضای سازمان تجارت جهانی اند ایران می‌تواند با الحاق به این سازمان از مزایای کاهش تعرفه‌های محصولات کشاورزی این کشورها

برخوردار شود، که این موجب تسهیل صادرات شده آنرا تقویت خواهد کرد.

۵. با رواج قیمت‌های جهانی در بازارهای داخلی احتمالاً مزیت‌های نسبی جدیدی در محصولات کشاورزی ظاهر خواهد شد. به بیان دیگر، با حذف موانع غیرتعرفه‌ای در کشور ما و در کشورهای طرف تجاری ما صدور محصولات جدیدی امکان‌پذیر شود.

۶. افزایش قیمت‌های جهانی، چنان‌که پیش از این گفته شد، موجب افزایش هزینه واردات محصولات کشاورزی شده بر بودجه دولت در زمینه فشار واردات خواهد آورد، که این می‌تواند دولت را به سوی کاهش یارانه‌های مصرفی خواربار، مانند نان و برنج، بکشانند. دولت ممکن است تمام یا قسمتی از این افزایش قیمت را به‌طور مستقیم به مصرف‌کنندگان منتقل کند. در این صورت پیامدهای خاص ناشی از افزایش قیمت دام‌گیر مصرف‌کنندگان خواهد شد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

۱. موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، سند نهایی دور اروگوئه، گات - ۱۳۷۳
۲. مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی، گزارش کامل جلسه پرسش و پاسخ با مشاور عالی اسکاب - شهربور ۱۳۷۴
۳. قانون مقررات صادرات و واردات و آئین‌نامه اجرایی آن - سالهای ۱۳۶۵، ۱۳۶۶، ۱۳۶۷، ۱۳۷۳، ۱۳۷۴ - موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی
۴. محمدعلمی، آنچه یک بازاریاب باید بداند - تهران - مرکز توسعه صادرات ایران ۱۳۷۳
۵. غلامرضا حیدری و دیگران - کشاورزی و گات - تهران - مرکز مطالعات برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی - ۱۳۷۳
۶. مرکز اطلاعات فنی، قوانین و مقررات مربوط به واردات و صادرات، سال ۱۳۷۳
۷. وزارت نیرو - تعرفه‌ها و شرایط عمومی تعرفه‌های برق، (وزارت نیرو، امور برق) سالهای مختلف
۸. اداره کل آمار و اطلاعات وزارت کشاورزی. آمارنامه کشاورزی سال ۱۳۷۲ - نشریه شماره ۱۳ - ۱۳۷۳
۹. محمدسعید نوری نائینی - امنیت غذایی و اجرای پیمان گات وضع موجود، تصویر آینده - فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه - سال سوم شماره ۱۰ - ۱۳۷۴
۱۰. اداره کل آمار و اطلاعات وزارت کشاورزی، نتایج طرح آمارگیری هزینه تولید محصولات کشاورزی در سال ۱۳۷۲-۱۳۷۱ - وزارت کشاورزی

11. Agricultural Trade Liberalization, Ian Goldin And Odin Kivdalen - The World Bank

12. Agriculture and the GATT: Rewriting the Rules by: Dale E. Hathaway, published by Institute for International Economics.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی